

еквівалентів у різних мовах можливо вивірити лише за допомогою латинського терміна.

Список використаних джерел:

1. Заграевская Т. Б. Вклад А. Баррера и Ч. Леланда в раскрытие генезиса и бытия англоязычного афроэтносубъязыка / Т. Б. Заграевская // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Серия Филология. – Самара, 2013. – Т. 15. – № 2 (3). – С. 731–740.
2. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке. – М.: Наука, 1990. – 107 с.
3. Морковкин В. В. О базовом лексикографическом знании / В. В. Морковкин // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному. – М.: Русский язык, 1986. – С. 102–117.
4. Павленко Н. О. Гендерний компонент у структурі та семантиці фразеологічних одиниць сучасної англійської мови: дис. канд. філ. наук: 10.02.04 / Павленко Н. О. – Запоріжжя, 2017. – 210 с.
5. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. I-XI.
6. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: [монографія] / Л. М. Томіленко. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. – 160 с.

Лебеденко С.О.

кандидат філологічних наук, доцент,

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРИЗВИЩА-КОМПОЗИТИ В АНТРОПОНІМІКОНІ МІСТА ДНІПРО

Власні імена невід’ємно пов’язані з життям людей, тому інтерес до їх вивчення не припиняється. Загальновідомо, що європейська ономастика, на думку багатьох учених, пройшла три етапи становлення: донауковий (до XIX ст.), період становлення, коли власні імена були об’єктом дослідження географів, істориків, етнографів, лінгвістів та ін., і науковий, власне ономастичний (з 20-х років XX ст.), який характеризується виникненням ономастики як самостійної науки.

Серед великого обсягу онімів різних видів одне з найголовніших місць займають прізвища, їх походження, утворення, особливості функціонування в суспільстві, семантика тощо. І вивчення прізвищ певного регіону з будь-якої точки зору є актуальним, містить матеріал, раніше не описаний, не проаналізований.

Прізвища композитного походження постійно привертають увагу науковців. Вони є в антропоніміконах багатьох європейських народів. У минулому столітті їх досліджували Л.Л. Гумецька, О.Д. Неділько, Ю.К. Редько, І.Д. Сухомлин, Л. Худаш, П.П. Чучка та інші, наразі – Ю.Б. Бабій, Ю.І. Блажчук, Н.Ю. Булава, Л.О. Кравченко, В.Д. Познанська, Н.І. Рудьова, А. Свашенко, І.Д. Скорук, В.Б. Фридрак, С.В. Шеремета та багато інших. Це особливий тип прізвищ, що пов'язаний з давніми прізвищами, утвореними поєднанням двох або більше слів, трансформованих у складне утворення з двома або більше основами або коренями. Як зауважує В.Б. Фридрак, такі іменування «були промовистими, могли яскраво змалювати людину, точно схарактеризувати її зовнішність чи вдачу, до того ж привносили емоційний колорит» [6], однак могли мати й іронічний характер (не кожний *Вернигора* був людиною сильною) або, як і в давньоруських особових іменах, значення оберегу (побажання бути сильним). Дослідження морфемної будови й значення апелятивно-лексичного субстрату прізвищ-композитів викликало жвавий інтерес і через те, що значна кількість таких утворень знайшла відображення у реєстрах запорізького війська.

Матеріалом для дослідження стали прізвища, виділені із документів радянського періоду (20–80 рр. ХХ ст.) одного з найбільших міст України – Дніпра (до 2016 року Дніпропетровська), якому майже два з половиною століття й історія якого тісно пов'язана з Козацькою добою. Ще з середини ХVІІІ століття по берегах Дніпра, на Самарі поселялись німці, серби, валахи, болгары, виникали поселення албанських, грецьких колоністів, на багаті чорноземні землі переселялись селяни з Білорусі, Підмосков'я, з Пензенської, Калузької, Тверської та інших губерній [3]. Тому корпус прізвищ міста Дніпро є цікавим і унікальним.

Прізвищ композитного походження в антропоніміконі м. Дніпро було виділено 403 одиниці, враховуючи варіативність їх написання у різних джерелах, скажімо: *Сорокалет* і *Сороколет*, *Водопянов* і *Водоп'янов*, *Белоусов* і *Білоусов*, *Трегуб* і *Тригуб*, *Паливода* і *Поливода*, *Стародубцев* і *Стородубцев*, *Самохвал* і *Самофал*, *Новохатній* і *Новохатний*,

Чернобельський і Чернобильський, Шевкоплас і Шовкоплас та інші. Це складає 3,1% загального обсягу зібраного матеріалу, що відповідає середній статистиці прізвищ такої структури в Україні [див.: 1, с. 452; 5, с. 405].

Зважаючи на джерела творення прізвищ, названі ще в 60-х роках ХХ ст. Ю.М. Трубаєвим для прізвищ індоєвропейського походження, як-от: християнські імена, назви професій і занять, назви місцевості й населених пунктів та прізвиська [4, с. 12], вважаємо, що джерела походження композитних прізвищ є спільними для всіх прізвищ апелятивного (не відантропонімічного) походження, хоча відомими є оними з власним іменем як одним із компонентів композитного утворення як *Білоіван, Черноіван* [2], а також у нашому матеріалі *Лихопавлов, Сухоіван, Черноіваненко* та з топонімом: *Рудьволга*, однак і вони належать до групи прізвищ-характеристик. Слід підкреслити, що первинне значення таких утворень, а також багатьох інших може бути названо сучасно гіпотетично.

Звертаємо увагу на те, що прізвища-композити за будовою є такими, що дорівнюють складному слову (іменнику чи прикметнику) і не мають або мають спеціальні прізвищеві суфікси, порівняйте: *Кривошей, Кривошея, Кривошия – Кривошеєв, Белоконь – Белоконєв, Чернобривець – Чернобрицев, Чернобрий – Чернобривенко, Довгополий – Довгополов, Довгопольський, Белоус – Белоусов, Карнаух – Карнаушенко, Трегуб, Тригуб – Трегубов, Трьохгубенко, Чернобай – Чернобаєв, Самохвал, Самофал – Самохвалов, Самофалов, Шаповал – Шаповалов* та інші. За організацію їх мотивуючих основ виділяємо такі типи: 1) прізвища-композити, структура яких повністю ідентична складному слову (прикметнику), наприклад: *Белополий, Долгополий, П'ятирубльовий, Чернобровий* та ін.; 2) прізвища-композити, структура яких дорівнює поєднанню двох слів (основ), оформлених за правилами утворення складних слів (іменників): *Белоконь, Кривобок, Листопад, Лиховид, Сероштан* та ін.; 3) прізвища-композити, що за своєю структурою дорівнюють поєднанню двох основ, але оформлені як прізвища за допомогою прізвищевих афіксів (суфіксів), наприклад: *Карнаушенко, Криворотко, Тонконожок Хилбоченко, Черноусько* та ін.; 4) прізвища-композити, що за своєю структурою дорівнюють висловам: *Отченаш, Непийтиво, Панібудьласка*.

Прізвища-композити є переважно прізвищами за походженням, іменуваннями-характеристиками за первинною семантикою [5; 6].

В.Б.Фридрак саме за цією ознакою виділяє такі групи прізвищ-комполітів, що передають 1) характеристику зовнішності, «щось показове в рисах обличчя (*Довгонос, Червонощок*), статури (*Кривобокий, Кривошия, Товстоніг*), одязі (*Довгополий, Білоштан, Рябошилик*)), 2) «риси характеру людини, її звички» (*Скоробреха, Дармоїд, Тихолаз*) та 3) улюблений вислів (*Добрийвечір, Отченаш*) [6]. Погоджуємося з думкою вчених, оскільки опрацьований нами матеріал це підтверджує: 59,3% прізвищ-комполітів є прізвищками-характеристиками зовнішнього вигляду, одягу, внутрішніх якостей, звичок, манер тощо, наприклад: *Белогуб, Белошанка, Бурнос, Гололобов, Красношанка, Лизогуб, Маловид, Маломуж, Кривогуз, Костогрис, Тонконог, Товстоніг, Белодід, Лиховид, Белополий, Десятисильний, Сухорібрий, Кривобок, Тонконожук, Криворук, Сероштан, Красножон, Сиволап, Толстолан, Лихолан, Михолан, Белокур, Чернокур, Семиволос, Стоколос, Капинос, Перебийнос, Горбонос, Кривонос, Краснонос, Лихонос, Сухонос, Кирнос, Сторчеус, Белоус, Кривошляс, Толстоп'ят, Водоп'ян, Пройдисвіт, Чернорот, Перевернихата, Чернобаєв, Краснобаєв, Пустобаєв, Сухоплюєв, Белобородько, Голобородько, Скороход, Острогляд, Верхогляд* та багато інших.

Другу за кількістю групу складають прізвища-комполіти, утворені від назв місцевості (17,4%): *Белоярцев, Белозеров, Нижегород, Косогоров, Чернояр, Чернокутов, Верховод, Стародубський, Белоцерковський, Звенигородський, Козопольський, Белозерський, Новодворський, Пятигорський, Разногорський, Лісогорський, Новопрутський, Новосельський, Красносельський, Суходольський, Трипольський, Краснопольський, Златопольський, Межирицький, Самохатний, Новохатько, Ясногор, Лісогор, Голубояр, Стародубець, Однодворець, Черноморець* та інші.

12,9% прізвищ-комполітів утворені від назв професій, ремесел, занять людей: *Стрижикурка, Кожемяка, Козодоев, Хлебопашев, Козорезов, Сухорезов, Водовозов, Воскобойников, Сиромятников, Коновалов, Шаповалов, Скороваров, Пивоваров, Круподеров, Винокур, Винокуров, Шерстобитов, Богомаз, Казарез, Сеножатський, Коноваленко, Коновальчук, Шаповал, Кожемякин, Коноваленко, Пивоваренко, Козолуп, Живодер* та інші.

Значну групу (10,4%) складають прізвища-комполіти, походження яких є невідомим, наприклад: *Марадуда, Сватозаров, Джуносов,*

Остромухов, Соловод, Дармороз, Конобрицький, Семидоцький, Тріодал, Бабарикін, Манциводо, Послятур, Лихолат, Кривокордя та інші.

Отже, відповідно до джерел виникнення більшість прізвищ-композитів належить до прізвиськ, що характеризують зовнішній вигляд, внутрішні якості людини, звички, манери, особливості спілкування тощо. Аналіз прізвищ-композитів сприяє укладанню повного зібрання українських прізвищ й ознайомленню з духовною культурою, побутом, звичками мешканців певної території й України в цілому, через особливості їх структури розкриває механізми утворення складних антропонімів цього виду. Розмаїття структур прізвищ-композитів вимагає глибокого подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Блажчук Ю.І. Прізвища-композити в антропоніміконі Уманщини. URL: <http://lib.udau.edu.ua/bitstream/123456789/6306/1/1.pdf> (дата звернення: 07.12.2019).
2. Булава Н.Ю. Прізвища композитного походження в антропонімі північної Донеччини. URL: http://www.rusnauka.com/33_PRNIT_2012/Philologia/8_120035.doc.htm (дата звернення: 07.12.2019).
3. История городов и сел. Украинской ССР. Днепропетровская область. Київ, 1977. 838 с.; Шатров М. Город на трех холмах. Днепропетровск : Промінь, 1966. 329 с.
4. Трубачев О.Н. Из материалов для этимологического словаря фамилий России. *Этимология 1966*. Москва : Наука, 1968. С. 3-53.
5. Фадуль О. Сучасні прізвища Хмельниччини композитної будови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. Вип. 16. С. 404-408.
6. Фридрак В.Б. Українські прізвища-композити. URL: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine16-14.pdf> (дата звернення: 07.12.2019).